

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
ЁШ ОЛИМЛАР КЕНГАШИ
ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
БИРЛАШГАН КАСАБА УЮШМАСИ ҚЎМИТАСИ

ЁШ ОЛИМЛАР
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ - 2015
Маъруза тезислари тўплами
2015 йил 22 декабрь

Сборник тезисов докладов
РЕСПУБЛИКАНСКОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ – 2015
22 декабря 2015 год

КОНФЕРЕНЦИЯ ТАШКИЛИЙ ҚЎМИТАСИ

Раис: Б.Т.Ибрагимов – ЎзР ФА Бош илмий котиби;

Раис ўринбосари: Д.А.Далимова – ЎзР ФА Ёш олимлар кенгаши раиси.

Аъзолар:

Ш.С.Жўраев – ЎзР ФА Бирлашган қасаба уюшмаси қўмитаси раиси;

О.А.Абдулхаев – ЎзР ФА “Физика-Қуёш” ИИЧБ Физика-техника институти Ёш олимлар кенгаши раиси;

А.А.Баходиров – т.ф.н., ЎзР ФА Иншоатларнинг сейсмик мустахкамлиги институти Ёш олимлар кенгаши раиси;

А.М.Махмуджонов - ЎзР ФА таҳлилий-ташкилий бўлими етакчи мутахассиси

Л.Аллаёров – ЎзР ФА Генетика ва ўсимликлар экспериментал биологияси институти Ёш олимлар кенгаши раиси;

О.Б.Абдимуминов – ЎзР ФА Тарих институти Ёш олимлар кенгаши аъзоси;

У.Курбанов – ф.-м.ф.н., ЎзР ФА Ядро физикаси институти Ёш олимлар кенгаши раиси;

Ш.И.Отажонов – и.ф.н., ЎзР ФА Ёш олимлар кенгаши аъзоси;

Д.Салиханова – ЎзР ФА Умумий ва неорганик кимё институти Ёш олимлар кенгаши раиси;

Н.Бердалиева - ЎзР ФА Астрономия институти Ёш олимлар кенгаши раиси;

Ф.Сафарова – ЎзР ФА Ўсимлик ва ҳайвонот олами генофонди институти Ёш олимлар кенгаши раиси.

Маъсул котиблар:

Р.Жураева – ЎзР ФА Микробиология институти;

А.Каримов – ЎзР ФА Физика-техника институти;

Ж.Саломов – ЎзР ФА Тарих институти;

В.Кувондиқов – ЎзР ФА Ион-плазма ва лазер технологиялари институти;

Ф.Раҳматқориева – ЎзР ФА Умумий ва ноорганик кимё институти.

Манзилимиз:

Тошкент, 100047, Яхё Ғуломов кўчаси, 70

Тел.: (8-371) 233-68-47

Факс: (8-371) 233-18-02

E-mail: analytic3@academy.uz

Адрес конференци:

Ташкент, 100047, ул. Яхья Гулямова, 70

Тел.: (8-371) 233-68-47

Факс: (8-371) 233-18-02

E-mail: analytic3@academy.uz

бойитди, жаҳон цивилизацияси жадал ривожланишига катта ҳисса қўшди, кўплаб буюк сиймоларни тарбиялади. Ғазна ҳукмдори Маҳмуд Ғазнавий 1017 йил Кўҳна Урганчи эгаллаб, академиядаги олимларни Ғазнага олиб кетган. Кўпчилик олимлар бошқа ҳудудларга кўчиб кетганлар.

Хоразм Маъмун академиясининг тарихий аҳамияти шундаки, **биринчидан**, асрларга татигулик икки буюк сиймо – Беруний ва Ибн Синони етказиб берди; **иккинчидан**, дунёвий илмлар, хусусан математика, кимё, геодезия, минерология, тиббиёт, доришунослик, тарих, сиёсат, тил ва адабиёт, фалсафа, мантик, ҳуқуқ каби фанлар юксак босқичларга кўтарилди; **учинчидан**, Маъмун академияси минтақада фанни ривожлантирибгина қолмай, балки турли давлатлар ўртасидаги маданий алоқаларни ҳам мустаҳкамлади, турли халқларни, эътиқодларни бирлаштирувчи дўстлик риштаси бўлиб, тарих саҳифасига ёзилди. **Тўртинчидан**, бу илмий жамоада гипотеза тарзида олға сурилган ғоялар илм-фаннинг кейинги 500 йили ривожини учун омил бўлди.

Маъмун академияси 1017 йилда ўз фаолиятини тўхтатса-да, бу илм масканида ўртага кўйилган илмий ғоялар, муаммолар атрофида мунозаралар давом этди ва ривожлантирилди. Кейинчалик, Хоразмда етишиб чиккан Замахшарий, Сулайман Боқирғоний, Чағминий, Нажимиддин Кубро, Паҳлавон Маҳмуд каби пиру устозлар ҳам шу академиянинг бевосита давомчиларидир.

MUHAMMAD YUSUF LIRIKASIDA VATAN MAVZUSI VA BADIY YAXLITLIK

N.Yangibaeva,

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti assistenti.

Muhammad Yusuf she'riyatining asosiy mavzusi yurtga, vatanga bo'lgan muhabbat tashkil etadi. Shoirning ko'plab she'rlarida Vatanni ko'z qorachigiday asrashga, uning har bir go'shasini avaylab saqlashga, joni-dili bilan sevishga bo'lgan da'vat balqib turadi. Vatanni sevish, uning boy milliy qadriyatlarini tushunish, bag'rikenglik, o'zaro mehr-muruvvatlilik, insoniylik kabi boqiy tushunchalar har bir satrida o'ziga xos tarzda poetik inkishof qilinadi. Yuqorida shoir she'riyatining mavzu-mundarjasini uch xususiyat bilan alohida shakllarga ajratgan edik. Demak, shoir aynan shu uch xususiyatga alohida urg'u beradi. Birinchidan, shoir vatan haqida she'r yozar ekan, she'rdagi ortiqcha ta'rif-tavsif qilishga odatlanmaydi, aksincha, har qanday tabiat ne'matlaridan bir hikmat axtirishni fazilat deb biladi. «Ulug'imsan, Vatanim» she'rini tahlil qilib ko'raylik:

Men dunyoni nima qildim,
O'zing yorug' jahonim,
O'zim xoqon, O'zim sulton,
Sen taxti Sulaymonim,

Yolg' izim, Yagonam deymi,
Topingan koshonam deymi,
O' zing mening ulug' lardan
Ulug' imsan, Vatanim...

Ta'kidlash joizki, odamning ichida ko'milib yotgan nafs qutqusini doimo engib o'tish uning iymon-e'tiqodli shaxs ekanligidan shahodat beradi. Ya'ni inson bolasi bir hisga u qanday bo'lishidan qat' iyan qattiq bog'landimi, undan voz kechish judayam mushkul vazifa. Shoir «dunyoni nima qildim» demoqda. Vatan – hammasi o'zingda! «Jahonim ham», «topingan koshonam ham», «yupatgan ham sen» kabi birikmalarda ulkan umuminsoniy fazilatlar o'z tajassumini topgan.

Shodon kunim gul otgan sen,
Chechak otgan izimga,
Nolon kunim yupatgan sen,
Yuzing bosib yuzimga.
Singlim deymi, Onam deymi,
Hamdardu hamxonam deymi,
Oftobdan ham o' zing mehri -
Ilig' imsan, Vatanim.

She'rdagi antonimik birikmalar – shoir anglagan dunyo ziddiyatini oshkor qilib turgandek. Ushbu she'rida tarix – uzoq moziyga ekskurs qiladi. Nega aynan «hoqon», «sulton» singari so'zlarni qo'llashdan boshladi? degan savol tug'ilish tabiiy. Javob shundayki, eng qadimgi turkiy qavm, qabilalar Vatan uchun qahramonlik ko'rsatgan. Vatanni sevishni, uni anglab etishni ajdodlardan qolgan qadriyatlarigina bizga to'la-to'kis o'rgata oladi degan qarorga keladi. Shu boisdan ham, har bir she'rida bitta g'oyaviy chiziq – *moziy, bugun, kelajak* tushunchalarini tahlil qilishga, unda mavjud jumboqlarni vaqtida anglab etish insoniy burch ekanligini chizishga da'vat qiladi. Prof. Q.Yo'ldoshev qayd etishicha: «Shoirning she'rlari turli yo'nalishda, ular muallifning turfa kayfiyatini ifoda etgan. Lekin Muhammad Yusufning butun ijodi uchun mehrga tashnalik, insonni ayashga intilish eng etakchi belgi edi desak, adashmagan bo'lamiz»¹. Darhaqiqat, «Ulug' imsan, Vatanim» she'rida ham munaqqidning yuqoridagi asosli fikrlarini ko'rishimiz mumkin.

Sen Mashrabsan, Xalqda tumor,
Balxda dorga osilgan,
Navoiysan, shoh yonida
Faqirini duo qilgan.
Yassaviysan, meniki deb,
Ko'ringan da'vo qilgan,
Ming bir yog' i ochilmagan
Qo'rig' imsan, Vatanim.

¹ Йўлдошев Қ, Ёنيқ сўз. –Т.: «Янги аср авлоди», 2006. 290-бет.

Ko'rib turganimizdek, M.Yusuf she'ring uchinchi bandida shoir Mashrab timsolida Vatanga mehru muhabbatini, Navoiy timsolida sadoqatini, Yassaviy timsolida ulug'vorlikni, bag'rikenglikni, odamiylikni tasvirlagan. Hali sen haqingda aytilgan hamma so'zlar bo'lsa ham kam «ming bir yo'g'i ochilmagan» satrida «jumboq»ligicha qolgan betakror xazinasan degan mantiqqa urg'u bermoqda.

Sen Ho'jandsan, Chingizlarga
Darvozasin ochmagan,
Temur Malik orqasidan
Sirdaryoga sakragan,
Muqannasan qorachig'i
Olovlarga sachragan,
Shiroqlarni ko'rgan cho'pon
Cho'lig'imsan, Vatanim.

She'rdagi tasvirlanayotgan predmetlar – jonlantirish san'ati orqali o'zgacha mohiyat kasb etadi. Tarixdan ma'lum, Turkiston o'lkasining tashqi dushmanlar, tazyiqlar, qirg'inbarotlar sabab begunoh odamlarning qurbon bo'lishi, minglab nodir kitoblarning yoqib yuborilishi, behisob xazinalarning talon-taroj qilinishi shoir uchun og'riqli savol bo'lib yuragini bezovtalaydi. Shu o'rinda nazariy fikrga tayanmoq muhim deb, o'ylaymiz. Shoir ham so'z orqali obrazli fikr yurituvchi notiq hamdir. Faylasuf Sitseron ta'kidlashicha: «kimki jo'n narsalar haqida o'rtacha darajada, ulug' hodisalar haqida esa shavq-zavq bilan gapirsa, shu odam so'z san'atining chinakam ustasi bo'ladi»². Binobarin, M.Yusuf ham Vatanni asrab-avaylashga jonfidolik qilgan Temur Malik, Jaloliddin Manguberdi, Muqanna kabi qa'hramonlarimizni ulug' hodisalar qilgan shaxslar deya qiymat bermoqda. Bular she'ring poetik mazmuniga o'ziga xos ruh bag'ishlagan:

Kim Qashqarni qildi makon,
Kim Enasoy tomonda,
Jaloliddin - Qurdistonda,
Boburing - Hindistonda,
Bu qanday yuz qarolig' deb
Yotarlar zimistonda,
Tarqab ketgan to'son olti
Urug'imsan, Vatanim...

She'ring beshinchi bandida shoir yanada teran fikrlarni ilgari suradi. Bu fikrlar avvalgi satrlarning mantiqiy davomi bo'lib yangraydi. Qashqar, Enasoy, Qurdiston, Hindiston yuksak tsivilizatsiya o'chog'i. U erlarda madaniyat va ma'naviyatni yuksaltirib, yagona davlat barpo etgan buyuk shaxslarni yodga soladi. Lekin hammasi «tarqab ketgan to'son olti urug'imsan Vatanim» degan satrlarida ichki bir tashkalik, ezgin kayfiyat yarq etib ko'z o'ngimizda namoyon

---

² Masharipova Zeyda. Ифодали ўқиш практикуми. Т.: 2011 йил. 33-бет.

bo'ladi. Shoir alam bilan tilga olgan «ajodlar»ning xatosini biz qilmaslik lozim degan iqrorni ilgari suradi. Shuning uchun ham bu she'r tinglovchi va o'quvchini ma'naviy yuksaklikka chorlaydi. Yuksaklikka esa bilim va mahorat, ko'nikma va malaka, izlanish va o'qish orqali erishiladi. Quyida she'rning kulminatsion nuqtasi avj pardalarda yangraydi. Kitobxonni yanada iroda va matonatli bo'lishga chorlaydi.

O'g'lim desang osmonlarga
G'ivot bo'lib uchgayman,
Chambil yurtda Alpomishga
Navkar bo'lib tushgayman,
Padarkushdan pana qilib
Ulug'beging quchgayman,
G'ichir-g'ichir tishimdagi
So'lig'imsan, Vatanim...

Ulug' mutafakkir alloma Alisher Navoiy notiq va notiqlik haqida shunday deydi: «Va'xon shunday bo'lishi kerakki, uning majlisiga kirgan odam to'lib chiqsin, to'la kirgan odam esa, engil tortib holi qaytsin. Voiz olim halol ish ko'ruvchi bo'lsa, uning nasihatidan chetga chiqqanlar gunohkor bo'ladi. Agar u boshqalarga buyursa-yu, o'zi qilmasa, uning so'zlari hech kimga ta'sir etmaydi va foyda keltirmaydi».¹⁸⁵ Darhaqiqat, matnni sharhlashda, uni tahlil qilishda shoir she'riyatining nechog'li ahamiyatli ekanligini alohida ta'kidlash zarur. Navoiy fikrini M.Yusuf she'riyatiga muqoyasa qilsak, masala mohiyati yanada tiniqlashadi. Negaki, shoir «shavqu zavqqa» to'lib ijod qiladi. Har bir satri minglab kitobxonni, o'quvchini, talabalarni hayot va adabiyotga bo'lgan mehru muhabbatini, chin insoniylik fazilatlarini shakllanishini, vatanga muhabbat ruhida tarbiya topishiga zamin hozirlaydi. Zotan, lirik menning shoir shaxsiyatidan ayro tasavvur qilib bo'lmaydi. Shaxs va she'riyat masalasi odamning qadr-qiyamatini aniqlashga, undagi jozib asrorlarni kashf etishga chorlaydi.

---

¹⁸⁵ Аlisher Navoiy. Махбуб ул-кулуб. -Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983. 32-бет.

Рахмонов Х. ЎЗБЕКИСТОНДА ДЕМОГРАФИК ЖАРАЁНЛАР ВА МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР.....	565
Рахмонов Х. BAG`RIKENGLIKNING TARIXIY ILDIZLARI	568
Рустамов И. ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЁШЛАР ҲУҚУҚ ВА МАНФААТЛАРИ.....	570
Саломов Ж. СИЁСИЙ ТИЗИМ –ДЕМОКРАТИК ҲУҚУҚИЙ ДАВЛАТ ҚУРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ.....	572
Тешабоев М. МАМЛАКАТИМИЗДА БАРКАМОЛ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШДА МИЛЛИЙ МАДАНИЯТ ДУРДОНАЛАРИНИ ЎРНИ.....	574
Тогаева Д. МАКТАБ ТАЪЛИМИДА МАТЕМАТИКА ЎҚИТИШНИНГ АЙРИМ МУАММОЛАРИ	577
Тўлибоев Х., Рахматова З. ГУЛИСТОН МАТЁҚУБОВАНИНГ «ОТА УЙИМ» КИТОБИ ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР	580
Хатамова М. ҚАДИМГИ ТУРКЛАРНИНГ ШАҲАРЧИЛИККА ОИД АТАМАЛАРИ.....	583
Цхай Л. ФАКТОРЫ ВОСПРОИЗВОДСТВА НАСЕЛЕНИЯ: ДИНАМИКА РОЖДАЕМОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ	585
Sharipov Sh. XUSUSIY TADBIRKORLIK ISTIQBOLLARI.....	588
Эгамбердиева Н. ТАРИХИЙ ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ	591
Yangibaeva N. MUHAMMAD YUSUF LIRIKASIDA VATAN MAVZUSI VA BADIY YAXLITLIK.....	592
Yeshimbetov O., Saparbaeva N. ADABIY MATN - OG'ZAKI VA YOZMA NUTQ UZVIYLIGINI TA'MINLASH TAOMILLARIDAN BIRI.....	596
Yuldosheva N. DEVELOPING E-COMMERCE OPPORTUNITIES FOR SMES IN UZBEKISTAN.....	598
Yuldasheva M. YAPON KULTUROGENEZIDA AYOLGA MUNOSABATNING IFODALANISHI	601